

варіантах англійської мови. Виходячи з впливу лексичної семантики на ступінь вживання в тексті категоріальних форм із належним їм категоріальним значенням було зроблено припущення про залежність міри перехідності дієслів в англійській мові від їх групової та індивідуальної семантики.

У цій роботі, ЛСГ дієслів розглядаються як “лексичні поля парадигматичного типу, які являють собою більш або менш складні угруповання, члени яких пов’язані загальним смислом” [Васильєв 1990, с. 126]. У вибірку ввійшло п’ять ЛСГ англійських дієслів, відібраних за частотністю їх вживання: 1) фізичного сприйняття (*listen, hear, see, feel* та ін.); 2) розумової діяльності (*know, think, understand, realize, find, suppose, believe, guess, decide* та ін.); 3) мовлення (*speak, tell, say, inform, state, note, explain* та ін.); 4) руху (*go, come, leave, arrive* та ін.); 5) емотивні дієслова (*love, like, hate, adore, enjoy* та ін.), до яких віднесені дієслова бажання (*want, wish, desire, believe, expect, desire, hope, fancy, need, prefer* та ін.).

У той же час ми вважаємо неможливим об’єктивно окреслити межі лексико-семантичних груп. Тому віднесення дієслова до визначеного лексико-семантичного класу є деякою мірою умовним. Наприклад, дієслово *see* може відноситися як до ЛСГ фізичного сприйняття так і до ЛСГ розумової діяльності. Для визначення категоріальної міри лексико-семантичних груп були взяті вибірки по 1000 дієслів із 10 джерел художніх текстів і текстів періодичного друку. Окремі дієслова відбиралися за принципом їхньої репрезентованості в досліджуваних текстах. При цьому враховувалася можливість порівняння категоріальної міри одного і того ж дієслова в художньому і нехудожньому текстах.

Було відібрано найбільш частотні дієслова: а) з ЛСГ фізичного сприйняття: *see, hear*; б) з ЛСГ розумової діяльності: *know, think*; в) з ЛСГ мовлення: *say, tell*; г) з ЛСГ емотивних дієслів: *like, want*. Зазначимо, що дієслова руху, хоча й враховувались в аналізі сумарних характеристик, із-за їх невисокої частотності, були виключені з числа репрезентантів, на яких перевірялася категоріальна міра дієслова в художньому і нехудожньому текстах.

Отже, для аналізу сумарних характеристик відібрані п’ять лексико-семантичних груп англійського дієслова – дієслова фізичного сприйняття, дієслова розумової діяльності, дієслова мовлення, дієслова руху і емотивні дієслова. Репрезентантами лексико-семантичних груп відібрані по два дієслова з кожної групи, за винятком дієслів руху через їх низьку статистичну представленість у виборці.

Категоріальна міра дає точне уявлення про диференціальну опозицію в граматичній категорії перехідності/неперехідності та підтверджує положення про відносність аксіоматичних диференціальних ознак перехідності/неперехідності. Верифікованість отриманих результатів не тільки зростає, але й може змінювати традиційні уявлення про лінгвістичні явища. Таким чином, вивчення мовного функціонування перехідності англійського дієслова в математичних вимірах сумарної категоріальної міри й індивідуальної категоріальної міри перехідного дієслова може вплинути на сформовані уявлення про перехідність/неперехідність в сучасній англійській мові.

Література

Бехта І. Дискурс наратора в англомовній прозі. – К.: Грамота, – 2004. – 303 с. Васильєв Л.М. Современная лингвистическая семантика. – М.: Высшая школа, 1990. – 175 с. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філол. спец. вищих закладів освіти. – К.: Академія, 1999. – 288 с. Левицький В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с. Левицький В.В. Семасіологія. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 512с. – Библиограф.: С. 424-508. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. – М.: Высшая школа, 1974. – 202 с. Почепцов Г. Теория коммуникации. – М., К.: Рефл-бук, Ваклер, 2001. – 656 с. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.

ШЕВЧЕНКО О.І.

(Запорізький національний університет)

ТЕЛЕОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ У АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються когнітивно-семіотичні засади дослідження телеологічно зумовлених аспектів смислоутворення у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: телеологічна домінанта, дискурс, текст, смислоутворення, семіозис, дійсність, семантичний потенціал.

Шевченко А.И. Телеологическая доминанта и её функции в англоязычном публицистическом дискурсе. В статье рассматриваются когнитивно-семиотические основы исследования телеологически обусловленных аспектов смыслообразования в современном англоязычном публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: телеологическая доминанта, дискурс, текст, смыслообразование, семиозис, действительность, семантический потенциал.

Shevchenko O.I. Teleological dominant and its functions in English publicistic discourse. The article deals with the cognitive and semiotic bases of analysis of teleologically related aspects of sense formation in modern English publicistic discourse.

Key words: teleological dominant, discourse, text, sense formation, semiosis, reality, semantic potential.

Метою цієї статті є обґрунтування поняття “телеологічна домінанта” і визначення її функцій у процесі реалізації семантичного потенціалу тексту. **Об'єктом** дослідження слугує англomовний публіцистичний дискурс. **Предметом** дослідження постає семиотична функція фактів реальності у перебігу телеологічно зумовленого процесу смислоутворення у англomовному публіцистичному дискурсі.

Поняття телеологічності, що відображає мотиваційні складові людської свідомості, використовувалось стосовно мови і комунікації переважно для розгляду прагматичних аспектів спілкування, оскільки діяльність людей підкоряється певним стратегічним цілям [Соссюр 1977; Якобсон 1965; Вахек 1964; Habermas 2002; Austin 1962; Searle 1969].

Постулати універсальної прагматики (істинність, відповідність нормам моралі, етики, естетики (rightness), зрозумілість (comprehensibility) природньо і виправдано екстраполюються на терени семиотики, оскільки вони перебувають у координатах стосунків *знак – об'єкт – інтерпретанта – мовець – інтерпретатор* [Johansen 2002a, p. 81]. Наведені вище прагматичні постулати корелюють з поняттям “самоусвідомлення”, яке ґрунтується на сукупності суто психо-фізичних властивостей людини і соціальних чинників. Вони пов'язані з механізмами цілепокладання як комплексі складових, що включають інстинктивні, інтуїтивні, мотиваційні, ціннісні, вольові компоненти свідомості (ситуативні цілі, плинні спонукання та потреби) [Бех 1998, с. 58]. Ю. Габермас, виокремлюючи комунікативне, епістемічне і телеологічне використання мови [Habermas 2002, p. 172], також наголошував на тому, що система правил універсальної прагматики виявляє обмеження, які накладає на мову, з одного боку, зовнішня реальність природи і суспільства, і, з іншого боку, внутрішня реальність когнітивної і мотиваційної бази (“make-up”) людського організму [Habermas 2002, p. 78].

У мовознавчій царині метакатегорія телеологічності уможливлює інтегративне використання антропоцентричного і системоцентричного підходів як таких, що доповнюють один одного. Системність як “загальна властивість об'єктивно існуючої єдності світу, його структурованості і взаємозв'язку” [Сорока 2005, с. 5] цілком співвідноситься з принципами телеологічності. Принагідно зазначимо, що поєднання антропоцентричності і системоцентричності визнається найперспективнішим виявом комплексного підходу до вивчення мовних одиниць і таким, що відповідає сучасним вимогам [Алефиренко 2005, с. 400].

Стосовно структурної організації тексту базові поняття телеології, зокрема цілепокладання, також використовувались дослідниками для виявлення стандартних моделей побудови тексту, залежних від цілей оповіді. У цьому зв'язку зазначається, що організація наратива і його змістовні параметри постають телеологічно зумовленими, оскільки, “якщо про подію розповідається з різними цілями, то зростає імовірність того, що у повідомленні буде наявною і різна інформація” [Маккьюін 1989, с. 319]. К. Маккьюін робить надзвичайно важливий висновок для телеологічного розуміння процесу продукування тексту і реалізації його семантичного потенціалу. Це висновок про те, що на ідентичний фрагмент бази знань можна екстраполювати різні стратегії і отримати різні тексти [Маккьюін 1989, с. 320].

Динамічну концепцію мови, що постулювала мову як телеологічну, динамічну систему, як окремий підвид семиотичних систем і як знаряддя, що слугує досягненню певної мети, висували також натхненники ідей Празької лінгвістичної школи і її представники [Соссюр 1977; Якобсон 1965; Вахек 1964]. На телеологічних принципах ґрунтуються теорія вмотивованості мовленнєвої діяльності [Выготский 1968; Леонтьев 1983; Рубинштейн 1958] і постулати лінгвопрагматики [Austin 1962; Searle 1969]. Характерно, що телеологічність і динамізм мовної системи, попри її прагнення до рівноваги, згідно з наведеними вище концепціями, пов'язуються з постійним утворенням асиметричності і аномалій, які постають перешкодою на шляху до досягнення цієї рівноваги.

У дискурсі телеологічне підґрунтя смислоутворення (включно з його мотиваційною складовою) виявляється у тому, що пошук смислу при сприйнятті тексту має дуалістичну природу як поєднання *репродуктивного і продуктивного* рецептивного начала. Інтерпретативні процедури

читача виступають перехідним містком від репродуктивного сприйняття до утворення нових смислів у перебігу дискурсії. Припускаємо, що У. Еко саме це мав на увазі, стверджуючи, що текст “вибудовується через інтерпретацію” [Еко 2001б, с. 562], хоча, потрібно визнати, з огляду на глибинну і особистісну природу продуктивного мислення людини і труднощі параметризації і формалізації творчого начала мовної особистості механізми цієї “вибудови” залишаються недостатньо висвітленими і обмежуються науковими інтроспективними міркуваннями. Наше дослідження зосереджене саме на продуктивних аспектах смислоутворення з залученням категорійно-понятійного апарату телеології.

У сучасних лінгвокогнітивних та психолінгвістичних розвідках, які базуються на принципах антропоцентризму, людина слушно розглядається як складова біосфери, що діє за законами біосфери. При цьому наголошується, що мовленнєва діяльність людини підкоряється її “егоїстичній” мотивації сприйняття та розуміння світу. Проте гіперболізація егоїстичності людського мислення і комунікативної діяльності, яка начебто спотворює оцінку і висновки при осмисленні дійсності [Холод 2008, с. 20], навряд чи є виправданою. У даному випадку власне порозуміння між мовцями було б неможливим, оскільки саме спілкування при визнанні панування безмежного егоїзму набуває певної сюрреалістичності. Вважаємо, що саме телеологічний чинник, який реалізується у площині духовності, сумління, морально-етичних цінностей, у кінцевому рахунку запобігає індивідуалізовано викривленій актуалізації змісту висловлень та семантичного потенціалу текста загалом.

Визнаючи егоцентричну природу мотивації при осмисленні дійсності і у дискурсивній практиці, потрібно враховувати також вплив духовного компоненту свідомості людини, який виконує роль телеологічного стримуючого і соціалізуючого фактора, сублімуючи і обмежуючи соціально і культурно сприйнятними рамками егоїстичні спонукання людини, зумовлені її психо-фізичними характеристиками як біологічної істоти.

Обґрунтовуючи доцільність введення і використання поняття телеологічної домінанти, ми виходимо з того, що у науках, зосереджених на виявленні законів і механізмів утворення смислу при взаємодії людини зі світом, висувалися численні теорії і розроблялися поняття, що позначали ментальні конструкти, які б упорядковували і стримували семантичні процеси в рамках доцільності, раціональності, здорового глузду. Це – теорія діалогічності М. Бахтіна [Бахтин 2007], поняття пресупозиції у логічному аналізі мови Г.Фреге [Фреге 1977], концепція інтенційності у лінгвістичній прагматиці Дж. Остіна [Austin 1962] і прагматичному синтаксисі Г.Г. Почепцова [Почепцов 1975], поняття семантичної ізотопії А. Греймаса [Греймас 2004], культурного коду Ю. Лотмана [Лотман 2000], ситуативного контексту у теорії мовної дії К. Штірле [Штірле 2001], горизонту розуміння Г.Р. Яусса у літературній герменевтиці [Яусс 2001].

Поняття телеологічної домінанти ми розглядаємо в контексті семантики можливих світів, що являє собою сучасну адаптацію теорії Г. Лейбніца [Лейбниц 1989]. Можливі світи виступають “альтернативними мисленнєвими станами справ”, які ґрунтуються на певних цінностях і нормах [Селіванова 2008, с. 78]. Організація можливих світів може бути нецентрованою і центрованою [Ryan 1991]. Сукупність світів з нецентрованою організацією включає реальний світ, як такий, що відбиває фрагменти інших світів (без домінування реального світу). Центрована модель розглядає можливі світи як потенційно реальні, але альтернативні, периферійні до домінуючого реального світу. Вони здобувають атрибути реальності у процесі децентрації при сприйнятті тексту – тобто екстраполяції текстуально відображеної реальності у концептуальну систему читача/адресата. Транспозиція літературно-художньої дійсності у ментальний простір читача здійснюється відповідно до типів модальності: алетичної (проекція на можливий уявний світ), деонтичної (проекція на можливий світ обов’язку, прескриптивних норм, заборон і дозволів), аксіологічної (проекція на ідеальну модель можливого світу через систему оцінок) і епістемічної (проекція на фактологічну базу можливого світу знання та гіпотетичних міркувань з точки зору доказовості та спростовуваності) [Кондаков 1976, с. 32, 139, 691; Ryan 1991].

Телеологічна домінанта, у нашому розумінні, у перебігу утворення нових смислів у дискурсі постає структурою-атрактором у вигляді ідеального образу, зосередженого на майбутньому потенційному, імовірному стані нелінійної складної системи. Власне структура-атрактор визначає нечіткий, неоднозначний потенційний вектор еволюції, розгортання певної структури як динамічного процесуального утворення [Князева, Курдюмов 1994, с. 111].

Однією з основних концепцій, що підводять до необхідності залучення телеологічного ракурсу при дослідженні смислоутворення у дискурсі, виступає розроблена О.О. Ухтомським *теорія домінанти*. Вона інтегрує проблематику психології мотивації, пізнання, комунікації і особистості [Ухтомский 2002]. Ця теорія має певні витoki з теорії відносності і являє собою квантово-хвильову

гіпотезу кодування інформації у зародковому стані, що зосереджена на моделюванні зв'язків і відношень складових об'єкта. Теорія домінанти також базується на ідеї резонансних явищ центральної нервової системи і на визначенні мозку як системи, що працює на голографічному принципі і виявляє здатність до симультанного осягнення різних якостей предмета [Селіванова 2006, с. 219; Ухтомский 2002, с. 129].

Новим у теорії О.О. Ухтомського був інтегральний підхід до осмислення відносин між просторовими і часовими параметрами цілісного об'єкта, зокрема нероздільність цих аспектів дійсності була підкреслена введенням О.О. Ухтомським поняття "хронотопа". Відповідно до його вчення, будь-яка дія людини, спостережувана реакція організму визначається взаємодією низки чинників: особливостями функціонування коркових і підкоркових центрів, актуальними потребами організму і особливостями розвитку організму як цілісної системи. У цьому контексті мозок розглядався як орган упереджуваного сприйняття, передчуття і проектування середовища [Ухтомский 2010]. Зазначимо, що остання теза має надзвичайне методологічне значення для розгляду смислоутворення у дискурсі з конструктивістських позицій, оскільки постулює ідею *творчого* світосприйняття, а не його пасивного відбиття у свідомості.

У психолінгвістичному та когнітивно-семіотичному плані домінанта виступає як "*мотиваційний потенціал поведінки*". Окрім того, сліди минулої життєдіяльності можуть одночасно виявляти себе у вигляді декількох потенційних домінант, домінанта виступає в якості "начала, що організує інтелектуальну діяльність" [Ухтомский 2010]. Остання властивість домінанти є суттєвим фактором, котрий потрібно враховувати при дослідженні дискурсивного смислоутворення.

Для дослідження особливостей семіотизації дійсності, зокрема селективних аспектів означення дійсності, надзвичайно важливими видаються зауваження О.О. Ухтомського стосовно механізму домінанти, який впливає на специфіку здійснення широкого спектра психічних актів, наприклад, увага (динаміка спрямованості, зосередженості, селективності), предметний характер мислення (виокремлення із розмаїття подразників окремих комплексів, розподіл середовища на предмети) [Ухтомский 2010].

Концепція домінанти О.О. Ухтомського як мотиваційного потенціалу поведінки, на нашу думку, співвідноситься з телеологічними принципами доцільності (зокрема у вигляді морально-етичних настанов, прагматичних правил і максимум комунікативної взаємодії). Ці принципи слугують своєрідним універсальним кодексом, що виступає упорядковуючим чинником доцільності у перебігу смислоутворення у дискурсі. Телеологічний фактор запобігає довільному тлумаченню змістовних характеристик висловлень і, відтак, забезпечує певну семантичну упорядкованість у семіотичному просторі дискурсу.

В межах семіотичного простору текста смислові зв'язки актуалізуються на рівні адресантної/авторської репрезентації реальності. Цей рівень ми називаємо *текстовим* телеологічно зумовленим рівнем семіотизації дійсності, котрий хоча і передбачає вихід у *позатекстову* дійсність у координатах картини світу автора, у кінцевому рахунку матеріалізується і існує у певному тексті. Він віддзеркалює авторську телеологічну домінанту репрезентації дійсності. Вихід на рівень позатекстового (метатекстового) семіотичного універсуму забезпечує процес дискурсії – адресатне/читацьке осмислення і, відповідно, імовірне особистісне *переосмислення* відображеної дійсності крізь призму індивідуального інтеріоризованого досвіду. Даний рівень ми визначаємо як *метатекстовий* телеологічно зумовлений рівень семіотизації дійсності. Він відповідає принципам дискурсивної реалізації текста, проте виходить за межі запропонованих Й.Д. Йогансенем видів означення текстуально відображеної дійсності: так званої образної іконізації (утворенням ментальних образів, викликаних осмисленням літературного твору), діаграматичної структурації (структурування репрезентованого у тексті світу у вигляді мережі стосунків) та алегоризації як виду означення на рівні міжконцептуальних зв'язків [Johansen 2002b, p. 204-224]. На відміну від текстового рівня, функціонування знакових одиниць на позатекстовому (метатекстовому) інтерсеміотичному рівні (що співвідноситься з алегоризацією як семіотичним феноменом), ґрунтується на концептуальній системі читача, зокрема на його життєвому досвіді і його телеологічній домінанті.

Наш підхід до дослідження актуалізації семантичного потенціалу текста з залучення семіотичних чинників на метатекстовому рівні зосереджений не стільки на пошуках уже закладеного автором "іншого смислу", скільки на виявленні механізмів його сумісного утворення у сукупній діяльності автора і читача. Розгляд когнітивно-семіотичних особливостей смислоутворення на запропонованому нами метатекстовому рівні передбачає виявлення імовірних варіантів його прочитання на основі аналізу розмаїття телеологічних чинників, включаючи рухомі мотиви автора і читача. Картина світу мовної особистості як втілення інтеріоризованого досвіду формується у

метакоординатах морально-етичного, духовного гатунку і екстраполюється на текстуально відображену дійсність крізь призму телеологічної домінанти індивідуума. Телеологічна домінанта в свою чергу зумовлює індивідуалізовану специфіку актуалізації семантичного потенціалу тексту [Шевченко 2011, с. 181].

Розглянемо фрагмент публіцистичного тексту аналітичного гатунку "The decider", який може, на нашу думку, слугувати ілюстративним матеріалом до розгортання процесів смислоутворення на основі діаграматичних і алегоричних семіотичних зв'язків у дискурсі. Ці процеси пов'язані з особливостями атрибуції значення різним субстантивним і несубстантивним проявам дійсності, які внаслідок цього здобувають певну семіотичну релевантність.

Зважимо на те, що для компетентного читача наведена авторська версія означення дійсності і його висновки постають каталізаторами процесу смислоутворення через алегоризацію, оскільки вони у свою чергу зазнають осмислення і імовірного особистісного означення (ресеміотизації) крізь призму телеологічної домінанти з залученням асоціатів позатекстового плану із інтеріорізованого досвіду адресата:

The long delay over Afghanistan suggests that Barack Obama seems determined to conduct foreign policy in person. It is the hardest call he has so far had to make, and he has taken his time doing it. On November 24th, after the ninth in a protracted series of situation-room conferences on the Afghan war, Barack Obama said he had settled on his strategy, but that the world would have to wait a few more days to hear the details. ... After eight years of an under-resourced war, Mr Obama said, "it is my intention to finish the job".

If the president found deciding hard enough, explaining will not be much easier. True, his generals and NATO allies will be relieved to know where they stand after months of uncertainty. ... But it will take all Mr Obama's salesmanship to talk his own party round. Democratic memories are haunted by Lyndon Johnson, whose ambition to build a Great Society was thwarted by escalation in Vietnam. No matter how Mr Obama tries to sell it, his Afghan decision will be bitterly controversial. As-already-is the manner of his decision-making. Candidate Obama contrasted the necessary war in Afghanistan with the unnecessary one in Iraq. Only a few months ago he was still making spine-stiffening speeches. Then came the wobble, and the leak of General McChrystal's plea for reinforcement. John McCain, still a respected Republican voice on foreign affairs, called Mr Obama's autumn of cogitation too "leisurely". Others have connected the dots—a rebuff in Palestine, Iran's refusal to grasp Mr Obama's outstretched hand—to argue that the foreign-policy machine is broken [The Economist, November 26th 2009].

Виходячи з назви ("The decider"), у цьому тексті, виконуючи функції семіотичного атрактора, у фокусі уваги знаходиться певна особа – об'єкт соматичної складової дійсності (*the decider, Barack Obama, Mr Obama, the president, candidate Obama*). Уже у самому підзаголовку як декларованому текстовому концептові експліцитне вербальне відображення здобувають результати означення реальної дійсності автором: *The long delay over Afghanistan suggests that Barack Obama seems determined to conduct foreign policy in person.*

Наведений фрагмент засвідчує, що означення зазнає діяльнісний вияв дійсності – певна дія – або, скоріше, затримка або нерішучість у виконанні цієї дії (*delay; he has taken his time doing it; a protracted series of situation-room conferences; the president found deciding hard enough; wobble; cogitation; leisurely*). Причому, сам автор, вводячи лексичний маркер гіпотетичності *to seem* наголошує на імовірності смислових параметрів результатів означення. Цей семіотизований факт як семіотично значуща подія – *delay* – залучається до процесу смислоутворення через посередництво смислових реляційних зв'язків у системі семіотичних одиниць.

У тексті, який ми розглядаємо, семіотизована подія (*delay*) реалізує свої смислоутворювальні функції у ієрархії реляційних стосунків з іншими означеними складовими дійсності:

- соматичними: *the decider, Barack Obama, Mr Obama, Candidate Obama, the president, the world, troops, reporters, McChrystal, generals, NATO allies, republicans, Lyndon Johnson, John McCain, reinforcement* (у цьому випадку один із означених соматичних елементів – *Barack Obama* – виступає у функції семіотичного атрактора);

- часовими: *long (delay); November 24th; after the ninth in a protracted series of situation-room conferences; a few more days; to last until after Thanksgiving; after eight years; months of uncertainty; only a few months ago; autumn;*

- просторовими: *Afghanistan, Iraq, Palestine, Iran, Vietnam;*

- діяльнісними та об'єктами і засобами виконання дії: *delay, call, he has taken his time, settled, leaks, conferences, war, requested, preview, intention to finish the job, found, deciding, explaining, haunted, thwarted, to build, escalation of war, tries to sell, (the manner) of decision-making, contrasted, was making*

speeches, the wobble, the leak, plea, connected the dots, a rebuff, refusal to grasp, a Great Society, voice (opinion), foreign affairs, the foreign-policy machine;

- явищами психологічного гатунку: *ambition, intention, memories, cogitation*.

Важливо усвідомлювати, що семіотична значущість реалізованої дії, яка постає здійсненим фактом, і майбутньої дії, як можливої або запланованої чи очікуваної (*intention to finish the job; explaining will not be much easier; his generals and NATO allies will be relieved to know; it will take all Mr Obama's salesmanship to talk his own party round; his Afghan decision will be bitterly controversial*), не є рівноцінною, оскільки вона має найвищу ступінь гіпотетичності і здебільшого відображає суб'єктивне витлумачення факту дійсності автором.

Семіотизовані фрагменти дійсності реалізують свої семантичні характеристики на рівні діаграматичної структурації дійсності і міжконцептуальної алегоризації у співвіднесеності з вербалізованими висловленнями, представленими прямим мовленням у вигляді цитацій, алюзивними посиленнями, експлікованими висновками автора. Будучи складовою відображеної дійсності, вони слугують для адресата об'єктом критичного осмислення і зіставлення з семіотизованими автором предметно-діяльними складовими дійсності.

У цьому тексті експліцитно вербалізовану думку автора (яку умовно можна вважати заявленим текстовим концептом) і мовців відображеної комунікативної діяльності як факт дійсності, також і відношення до описуваної реальності представляють такі висловлення: *Barack Obama seems determined to conduct foreign policy in person; Barack Obama said he had settled on his strategy, but that the world would have to wait a few more days to hear the details; Mr Obama said, "it is my intention to finish the job"; John McCain, still a respected Republican voice on foreign affairs, called Mr Obama's autumn of cogitation too "leisurely"; others have connected the dots... to argue that the foreign-policy machine is broken.*

Решта вербалізованих висловлень слугують коментарем до описуваних фактів реальності і опосередковано зв'язані з концептом тексту і семіотичним атрактором і виконують функцію орієнтаційного тла з мережива фактів дійсності, що підлягають осмисленню (або переосмисленню/ресеміотизації) читачем: *If the president found deciding hard enough, explaining will not be much easier. True, his generals and NATO allies will be relieved to know where they stand after months of uncertainty. But it will take all Mr Obama's salesmanship to talk his own party round. Democratic memories are haunted by Lyndon Johnson, whose ambition to build a Great Society was thwarted by escalation in Vietnam. No matter how Mr Obama tries to sell it, his Afghan decision will be bitterly controversial.*

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що реляційні стосунки між знаками реалізуються, по-перше, на *текстовому рівні* парадигматичних і синтагматичних відносин між мовними знаками (що відповідає семіотичним процедурам діаграматичної структурації); по-друге, на *позатекстовому* (метатекстовому) інтерсеміотичному рівні з використанням семіотичних одиниць різної природи (що співвідноситься з алегоризацією як семіотичним феноменом).

Якщо осмислення текстуально відображеної реальності обмежити суто діаграматичними репродуктивними (інтерпретативними) процедурами на текстовому рівні, то у фокусі уваги постане лише телеологічна домінанта світосприйняття безпосереднього адресанта (автора тексту) та опосередкованих адресантів (Обами, військових, політиків), чії висловлення наводяться у вигляді цитацій або описово. Продуктивне ж осмислення на метатекстовому рівні, що спирається *позатекстову* реальність, являє собою власне процес смислоутворення на основі алегоризації у вигляді реалізації неявно виражених потенційно закладених у тексті семантичних параметрів.

Метатекстовий рівень ґрунтується на залученні світоглядних, духовних, морально-етичних характеристик безпосереднього адресата/читача. Саме вони уособлюють телеологічну домінують реципієнта тексту. Вочевидь, розгортання семантичних процесів у дискурсі крізь призму телеологічної домінанти безпосереднього адресата/читача можливо прослідкувати лише імовірно, оскільки у тексті вони не об'єктивуються. Прикладом може слугувати означення у даному тексті безпосереднім адресантом/автором таких фактів дійсності як *delay; he has taken his time doing it; a protracted series of situation-room conferences; the president found deciding hard enough; wobble; cogitation* виключно у негативному руслі як нерішучість. Однак, можна припустити, що з огляду на свої духовні, моральні, політичні і т.д. переконання, певний читач може цим фактам дійсності приписувати інший смисл, наприклад, виваженість, а з тезою щодо неефективності зовнішньої політики США (*the foreign-policy machine is broken*) може і не погодитись.

Телеологічну домінують ми розглядаємо як феномен, що відрізняється від настанови або концепт-ідеї тим, що залучає інтуїтивні, неусвідомлені, мотиваційні фактори і базується на

принципах деконструкції та деструкції, висунутих Ж. Деррідою та М. Хайдеггером у межах онтологічної герменевтики і скерованих на “позитивне смислотворення” на основі врахування життєвого досвіду [Деррида 1999; Деррида, Гурко 2001; Гром’як, Ковалів 1997, с. 189; Ковалів 2007, с. 264; Хайдеггер 1997].

Близьким до телеологічної домінанти поняттям виступає також так звана “точка зору”, що кваліфікується як когнітивно-психологічна пресупозиція людини. Вона залучає перцептивний і когнітивний досвід, духовність, переконання, внутрішні відчуття, формуючи особливості світосприйняття [Бацевич 2010, с. 157]. Проте, телеологічна домінанта постає більш скерованою на цілеспрямоване креативне реконструювання сприйманої дійсності у пошуках фінального смислу. Вона не обмежується функцією розпізнавання авторських стратегій, настанов або закладених автором смислів. Спираючись на духовне начало індивідуума, телеологічна домінанта зосереджена на творчому переосмисленні тексту з виходом у семіотичний універсум позатекстової реальності.

Телеологічну домінанту у даному дослідженні ми пов’язуємо із поняттям буття як “присутності”, яке виявляється, за термінологією Ж. Дерріди, у формі рухомого “центру”, що виконує смислоутворювальну функцію. Центр є певною мірою “децентрованим”, з одного боку, він зосереджує у собі зв’язки “нескінченної кількості базисних знаків”, з іншого – запобігає безмежній “трі значення” і виходу семантичних процесів за межі раціонального. Присутність “присутності” у дискурсі є також доволі примарною, оскільки вона локалізується у позатекстовому просторі як у сталій субстантивованій, предметній формі, так і ідеальній – у вигляді telos (фінального або кінцевого вектору), свідомості, сумління, Бога тощо [Деррида 2001, с. 618-619].

Семіотичний вплив позатекстової дійсності як певної “присутності” привертав увагу відомого семіотика У. Еко. Досліджуючи роль свідомості людини у перебігу семіотичних процесів, він запропонував поняття “ідеології” як “позиції щодо дійсності”. Ідеологія знаходиться поза семіологічним світом і включає духовний компонент як сукупність знання адресата, його сподівання, досвід, моральні принципи [Еко 2001а, с. 539].

Телеологічна домінанта у нашому розумінні відрізняється від зосередженої на репродуктивному сприйнятті тексту ідеології (у запропонованому У. Еко сенсі) перш за все наявністю у її структурі компоненту доцільності, що пов’язує телеологічну домінанту з феноменом цілепокладання. Це робить телеологічну домінанту (як атрибут цілеспрямованої осмисленої мовленнєвої діяльності) невіддільною складовою продуктивного мислення, виявом і результатом якого виступає смислопродукування.

Через поняття інтенційності телеологічна домінанта певним чином співвідноситься з так званою семіотичною стратегією. Її визначення у У. Еко хоча і не знаходить чіткого окреслення, але надає достатніх підстав, щоб розуміти її як сукупність *усвідомлених* семіотично значущих дій і прийомів автора при утворенні образного ряду, які відповідають “загальноприйнятим стилістичним конвенціям” [Еко 2001б, с. 562]. Телеологічна домінанта виходить за межі цього поняття саме завдяки *інтуїтивному* компоненту, нечітко визначеному у свідомості автора або читача, і пов’язаному з цілепокладанням. Інтуїція залучається до взаємодії між словом/висловленням і об’єднаннями ментальних образів; проте, активація образів, які пасивно зберігаються у пам’яті, “залишається підсвідомою” [Johansen 2002b, p. 211]. Відтак, образна іконізація (як вид семіотизації) при читанні тексту значною мірою полягає у залученні до означення дискурсивно відображеної реальності глибинних шарів свідомості.

Ми вважаємо, що переважно підсвідомо актуалізуються різномодальні складові перцептивного образу сприйманого явища (візуальні, акустичні, вкусові, тактильні і т.д.), як конституенти образ-схем у вигляді стандартних потенційних компонентів, що можуть імовірно бути залученими до процесу смислоутворення у дискурсі. Більше того, продукування смислу у дискурсі може стимулюватися неповною вербальною репрезентацією фрагментів дійсності, які слугують тлом для описаної комунікативної діяльності (хоча і детальний опис комунікативної ситуації не виключає особистісної атрибуції смислів читачем).

У цьому зв’язку потрібно зазначити, що в текстах можуть бути надані лише фрагментарні вербальні вказівки для семіотизації (зокрема образної іконізації) певних деталей відображеної реальності, залишаючи читачеві функцію продукування смислу – утворення образної (пиктографічної) цілісності (pictorial unity [Johansen 2002b, p. 212]) окремої семіотично релевантної ланки дійсності із залученням інших перцептивних модальностей (можливо, на підсвідомому рівні).

Діяльність читача (у якого може бути своя відмінна семіотична стратегія) включає, але не обмежується потребою виявити семіотичну стратегію автора, що відповідало б лише репродуктивному або інтерпретативному рівню сприйняття відображеної у тексті дійсності.

Продуктивне ж осмислення адресатом або власне смислоутворення передбачає вихід у позатекстову реальність, тобто залучення інтеріоризованого досвіду, який у процесі сприйняття тексту втілюється у телеологічній доміні. Ці глибинні ментальні процеси можуть бути певною мірою виявленими на основі принципів імовірності [Див. Шевченко 2010].

Таким чином, проведений аналіз теоретичних напрацювань і фактичного матеріалу надає підстави для визначення телеологічної доміанти як лінгвістично релевантного мотиваційно зумовленого духовного, світоглядного та морально-етичного компонента свідомості, який у пошуках фінального смислу, з одного боку, надає смислоутворенню суб'єктивованої специфіки, з іншого боку, обмежує розгортання семантичних процесів у дискурсі рамками універсальних загальнолюдських цінностей і норм. Подальше дослідження смислоутворення у дискурсі може бути зосередженим саме на детальному висвітленні лінгво-когнітивних та семіотичних чинників, що забезпечують баланс між егоцентричною доцільністю і морально-етичною відповідністю змістовних параметрів англійського публіцистичного дискурсу.

Література

- Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта; Наука, 2005. – 416 с. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук / М.М. Бахтин // Хрестоматия по философии. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – С. 387-389. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с. Бех В.П. Человек и вселенная: когнитивный анализ / В.П. Бех. – Запорожье: РА “Тандем – У”, 1998. – 144 с. Вахек Й. Лингвистический словарь пражской школы / Й. Вахек. – М.: Прогресс, 1964. – 352 с. Выготский Л.С. Из неизданных материалов Л.С. Выготского / Л.С. Выготский // Психология грамматики. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1968. – 260 с. Греймас А.Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.Ж. Греймас / – М.: Академический проект, 2004. – 386 с. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. та ін. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с. Деррида Ж. Голос и феномен: и другие работы по теории знака Гуссерля / Ж. Деррида. – СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 1999. – 208 с. Деррида Ж., Гурко Е.Н. Деконструкция: тексты и интерпретация / Ж. Деррида, Е.Н. Гурко. – Минск: Экономпресс, 2001. – 319 с. Деррида Ж. Структура, знак і гра у дискурсі гуманітарних наук / Ж. Деррида // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001. – С. 617-638. Еко У. Риторика та ідеологія (фрагмент із книги “Відсутня структура”) / У Еко // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001а. – С. 539-548. Еко У. Надінтерпретація текстів / У Еко // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001б. – С. 549-563. Князева Е.М., Курдюмов С.П. Интуиция как самодообраивание / Е.М. Князева, С.П. Курдюмов // Вопр. философии. – 1994. – № 2. – С. 110-122. Ковалів Ю.І. Деконструкція / Ю.І. Ковалів // Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 1. – С. 264. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков / [Второе, исправленное и дополненное, издание]. – М.: Наука, 1976. – 720 с. Лейбниц Г.В. Сочинения: В 4 т. – М., 1989. – Т. 4. Леонтьев А.А. Формы существования значения / А.А. Леонтьев // Психолінгвістическіе проблемы семантики. – М.: Наука, 1983. – С. 5-20. Лотман Ю. М. Культура как субъект и сама-себе объект / Ю.М. Лотман. // Семиосфера. – СПб.: “Искусство-СПБ”, 2000. – С. 640-648. Маккьюин К. Дискурсивные стратегии для синтеза текста на естественном языке / К. Маккьюин // Новое в зарубежной лингвистике. Компьютерная лингвистика. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. XXIV. – С. 311-356. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд АН СССР, 1958. – 148 с. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: Навч. посібник / К.О. Сорока. – Харків: Тимченко, 2005. – 288 с. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. Соссюр // Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – С. 31-273. Ухтомский А.А. Доминанта: Статьи разных лет. 1887–1939 / А.А. Ухтомский. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с. Ухтомский А.А. Учение о доминанте, 2010. – [Електронний ресурс] // Русский путь в науке о поведении. – Режимдоступу: http://psychohistory.org.ua/russkiy_put_v_nauke_o_povedenii/a_a_ukhtomskiy_-_uchenie_o_dominante.html# Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – М.: Изд-во ВИНТИ, 1977. – Вып. 8. – С. 181-210. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М.: Ad Marginem, 1997. – 451 с. Холод О.М. Нооцентризм як нова методологія психолінгвістики // Матеріали I міжнародного симпозиуму “Світ лінгвістики”, 15-16 квітня 2008 року. – Кривий Ріг: Міжнародний дослідний центр “Людина: мова, культура, пізнання”, 2008. – С. 20-31. Шевченко О.І. Телеологічна кореляція нечітких множин семіотичних елементів при відображенні складових дійсності в сучасному англійському дискурсі / О.І. Шевченко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – № 1. – С. 264-274. Шевченко О.І. Телеологічні аспекти смислоутворення у англійському публіцистичному дискурсі / О.І. Шевченко // Нова філологія: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – Вип. 44. – С. 180-183. Штирле К. История как *exemplum* – *exemplum* как история: К вопросу о прагматике и поэтике повествовательных текстов / К. Штирле // Немецкое философское литературоведение наших дней: Антология. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2001. – С. 61-95. Якобсон Р. Разработка целевой модели языка в европейской лингвистике между двумя войнами / Р. Якобсон // Новое в лингвистике. Вып. 4. – М.: Прогресс, 1965. – С. 372-377. Яусс Г.Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика / Г.Р. Яусс // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001. – С. 368-403. Austin J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Oxford: Clarendon, 1962. – 168 p. Johansen J. D. Literary Discourse: A Semiotic-pragmatic Approach to Literature / J. D. Johansen. – Toronto: University of Toronto Press, 2002a. – 489 p. Johansen J. D. Reading as iconization / J. D. Johansen // The Pierce seminar papers. Essays in semiotic analysis: the state of the art, Volume V. – New York: Berghahn Books, 2002b. – P. 204-224. Habermas J. On the pragmatics of social interaction: Preliminary studies in the theory of communicative action / J. Habermas. – New York: MIT Press, 2002. – 216 p. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory. – Bloomington: Indiana University Press, 1991. – 291 p. Searle J.R. Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language / J.R. Searle. – London, New York: Cambridge Univ. Press, 1969. – 205 p. The Economist, November 26th 2009.